

**חוק ומודיעין:
דברים שנישאו בסדנה בנושא חוק שירות הביטחון הכללי
והמודיעין
הסדנה התקיימה במל"מ בפברואר 2017**

27 ביוני 2019

כללי

בשנת 1981 כתב כבוד השופט חיים כהן ז"ל: "ומה נשתנתה לחימת המדינה מלחימת אויביה? שזו נלחמת תוך כדי שמירת החוק, ואלה נלחמים תוך כדי הפרת החוק. עוצמתה המוסרית וצדקתה העניינית של לחימת השלטונות, תלויה כל כולה בשמירתם על חוקי המדינה. בויתור על עוצמתה ועל צדקתה זו של לחימתה משרתים השלטונות את מטרות האויב. הנשק המוסרי אינו נופל בחשיבותו מכל נשק אחר ואולי עולה עליו ואין לך נשק מוסרי יעיל משלטון החוק. מוטב שידע כל מי שצריך לדעת ששלטון החוק בישראל לעולם לא ייכנע לאויביה".

מצ"ב דברים שנישאו בסדנה שקיים המכון לחקר המורשת המרכז למורשת המודיעין בפברואר 2017 אשר דנה בנושא חוק שירות המודיעין הכללי.

המכון לחקר המורשת במרכז למורשת המודיעין (מל"מ) חותר לשפוך אור על אירועים ופעילויות של קהילת המודיעין הישראלית ופרקים נבחרים במודיעין בעולם. יעדנו הוא לתרום לכך שפעילותם של שירותי המודיעין ואנשיהם ישמשו מצע ראוי להפקת לקחים, מסקנות ותובנות כדי להפיצם בקרב אנשי המודיעין, חברי המל"מ ובעלי עניין נוספים.

דברי פתיחה

תא"ל (מיל') רון כתרי, המכון לחקר המורשת במל"ם

◀ הפקת אירוע סביב חוק שירות המודיעין הכללי והמודיעין אינו מובן מאליו, כלל ועיקר. אנחנו מבקשים להודות לכל מי שנטל חלק בהבאת הסדנה לכדי קיום: משלב החשיבה על המבנה דרך התכנים, עובר למשתתפים ולאורחים שמכבדים אותנו כאן.

◀ המכון עורך זה שלוש שנים סדנאות וערבים במגוון נושאים: דיונים סביב הוצאת פרסומים לאור, סביב נושאים אקטואליים וגם ערבי זיכרון, כגון זה לזכרו של ראש המוסד לשעבר, מאיר דגן ז"ל. תצוין במיוחד העובדה שבמוקד הדיון הערב עומד שירות הביטחון הכללי גורם חשוב עד מאוד בקהילת המודיעין ובבית הזה, שאין מרבים להציץ אל צפונותיו.

◀ אני רוצה להודות במיוחד לידידי חיים קניג, שמנחה את הערב המעניין שצפוי לנו והוא שותף מלא להכנת האירוע ולהבאתו לפרסום, בהמשך.

◀ אני מברך את המשתתפים בסדנה ואתכם, קהל יקר, ומודה לכם שבאתם.

חיים קניג, לשעבר ראש אגף החקירות בשב"כ

◀ לאחר הקמת המדינה, ב־18 בפברואר 1949 (לפני 68 שנה), הקים דוד בן גוריון את הש"ב (שירות הביטחון הכללי). הש"י (שירות ידיעות), על כל מנגנוניו, אנשיו ונוהלי עבודתו – שימש לו תשתית. הש"ב היה ארגון קטן שעסק בעיקר במניעת ריגול וחתרנות מדינית בקרב האוכלוסייה בארץ: היהודית והערבית. היה זה ארגון קטן וסודי שעד שנת 1957 לא היה ידוע לציבור. לאחר רצח קסטנר, נחשף השירות בדיון שהיה בכנסת, וסוכם שיהיה פיקוח פרלמנטרי מסוים על עבודת הש"ב. מלבד מניעת ריגול וחתרנות מדינית, עסק השירות בדברים נוספים, ביניהם "ריגול פוליטי" בקרב המפלגות שלא צעדו בעקבותיהם של דוד בן גוריון ומפא"י. העיסוק הזה הופסק בראשית שנות ה־60, ביוזמת עמוס מנור ז"ל – ראש השירות דאז – ששכנע בכך את דוד בן גוריון. "מטה 1" שעסק בנושא הזה, פורק, ולפי כל הסיפורים והאגדות, השמיים האדימו משריפת התיקים שהיו עד אז בארכיוני השב"כ.

◀ לאחר מלחמת ששת הימים, בשנת 1967, התבקש השב"כ לפעול בשטחי עזה, יו"ש ורמת הגולן, כדי למנוע פח"ע (פעילות חבלנית עוינת). השב"כ לא היה מסוגל לטפל במשימות אלו בכוחותיו דאז ולכן נזקק לגיוס כוח אדם רב. רוב האנשים הגיעו בעיקר מהצבא, מהמשטרה וכן מבני המשפחות של ותיקי היישוב שהיו "ערביסטים". דהיינו מכירי התרבות והשפה הערבית ויודעיהן, על כל מה שהשתמע מכך בתחום שיטות העבודה. תוך כדי עבודה התגבשה תורת הלחימה (תו"ל) וממילא התגבשו גם נהלים שנגעו לכל תחומי העשייה המודיעינית: האיסוף – על ידי הרכזים; העיבוד, הניתוח והמחקר – על ידי הדסקאים; והחקירות – על ידי החוקרים.

◀ במהלך שנות ה־70, הפעיל השב"כ בכל רגע נתון מאות סוכנים, ומספר הנחקרים בכל שנה הגיע לאלפים. תפקידי השירות, מבנהו וסמכויותיו נקבעו מעת לעת, על פי הצורך, בהחלטות ממשלה, או בהחלטות ראש

הממשלה, אך לא בחוק. כך למשל, בעקבות חטיפת מטוס אל על לאלג'יר (1968), התקיפה של קוזו אוקמטו בלוד ורצח הספורטאים באולימפיאדת מינכן (1972), הוקם אגף אבטחה בשירות, שהנחה מערך אבטחה ענק בארץ ובעולם, כדי להגן מפני הפח"ע.

◀ החל מסוף שנות ה-70 התפתחה בארץ חקיקה הנוגעת לזכויות האדם וזכויות האזרח, חקיקה שנגעה במישרין ובעקיפין לסמכויות ועבודת השירות, כגון:

◆ חוק האזנת סתר – 1979;

◆ חוק הרישום הפלילי ותקנת השבים וכן גם חוק הגנת הפרטיות – 1981;

◆ חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו – 1992, ובו, בין היתר, גם פסקת ההגבלה: "אין פוגעים בזכויות שלפי חוק יסוד זה אלא בחוק ההולם את ערכיה של מדינת ישראל, שנועד לתכלית ראויה, ובמידה שאינה עולה על הנדרש...".

◆ חופש העיסוק – 1992 ו-1994 ועוד.

◆ במקביל, "התפוצצו" בשנות ה-80 כמה פרשיות:

◆ פרשת קו 300 אירעה ב-1984 והסיפור נחשף ב-1985. הפרשה נמשכה עד להתפטרות ראש השירות בסוף 1986, ורישומה ניכר בשירות עד היום.

◀ באותה שנה נחשפה לציבור גם פרשת נאפסו שנחקר ב-1980. ב-1986 הוא קיבל את הרשות לערער לבית המשפט העליון וכך היא הגיעה לידיעת הציבור.

◀ במאי 1987 החליטה הממשלה לכונן ועדת חקירה "לגבי שיטות ונוהלי החקירה של השב"כ בנושאי פח"ע ומתן עדות בבית המשפט בקשר לחקירות אלה". כבר בהודעה על כינון הוועדה, הביעה הממשלה את דעתה שחקירת פח"ע שונה מחקירה פלילית ונקבע ש"הוועדה תמליץ ותציע, ככל שתמצא לנכון, גם לגבי השיטות והנהלים המתאימים בנושאי חקירות אלה בעתיד, תוך הבאתם בחשבון של הצרכים הייחודיים של המאבק בפח"ע".

◀ ועדת לנדאו פרסמה דין וחשבון שחלקו פורסם ולענייננו, היא מתייחסת גם לנושא מעמדו החוקתי של השב"כ: "מעמדו של השירות, תפקידיו וסמכויותיו אינם מעוגנים במעשה חקיקה חרות (סטטוטורי) שיוחד לנושא זה". מסקנות הוועדה והמלצותיה הביאו לשינויים מהותיים בעבודת השב"כ ובין היתר הוקם האגף המשפטי. עד אז בשירות, ראש אגף החקירות היה גם היועץ המשפטי של ראש השירות, או שאדם כלשהו בתוך אגף החקירות היה בעל מעמד מיוחד וייעץ לראש השירות. כיום האגף המשפטי בשב"כ מונה עשרות רבות של עורכי דין שמוצבים גם באגפים אחרים, כדי לסייע בעבודת השירות. ב-1988 החליטה הנהלת השב"כ לפעול לייזום חקיקה, וגורמים שונים בשירות עסקו בכך עד שנת 1994. הנוסח שגובש הועבר לשר המשפטים דאז, מר דוד ליבאי.

◀ על האווירה שאפיינה את המצב עד להשלמת התהליך אוכל להעיד באופן אישי. ב-1992 התמנית לעמוד בראש אגף החקירות. במהלך העבודה שלנו היינו נפגשים, לעיתים עם ראש הממשלה, עם ועדת שרים מיוחדת והיינו דנים בנושאים שונים: מה מותר, באילו תנאים מותר לנו, מה לעשות, איך, כמה ולמה. אחד

המפגשים הסתיים בלי החלטה. על התלבטותי בעניין אמר לי היועץ הממשלתי לממשלה יוסף חריש ז"ל: "קום עשה! שליחי מצווה אינם ניזוקים". זו אינה תשובה שאתה מצפה לה מיועץ משפטי, כאילו אמר "סמוך, יהיה בסדר!" אך זאת הייתה האווירה וזה היה האיש.

◀ הצעת החוק אושרה בקריאה ראשונה בפברואר 1998, אך רק ב־11 בפברואר 2002 אושר החוק סופית. מטבע הדברים הייתה גם חקיקת משנה: תקנות, כללים, הוראות ונהלים. רק התקנות הן גלויות והן נוגעות רק להסדרת עניינים, כגון יחסי עבודה וכדומה.

◀ חוק השב"כ הוא חוק מיוחד. הציבור אינו מכיר אותו; האזרח נתקל בו לעיתים נדירות בלבד. הוא סמוי מן העין, אף שהוא עוסק גם בדיני נפשות.

◀ החוק מתייחס לארבעה עניינים מרכזיים:

◆ המוסדי – מה המעמד של השב"כ ומה אופן קביעת סמכויותיו? כאן עולה, בין היתר, שאלת הכפיפות. כתוב שראש הממשלה ממונה על השירות. האומנם כך נכון? מדינת ישראל היא המדינה הדמוקרטית היחידה בעולם שבה ארגון כמו שב"כ נמצא בכפיפות ישירה לראש הממשלה. לרוב, האחראי על הארגון הוא שר המשפטים, השר לביטחון פנים, השר לענייני מודיעין או שר מיוחד לנושא. השאלה הזאת נשאלת משום שתשומות ההתעניינות ותשומות הפיקוח של השר הממונה מוגבלות מטבע הדברים, באשר הוא עוסק בנושאים רבים אחרים ובראש ובראשונה – בניהול המדינה.

◆ התפקודי – ייעוד השב"כ, תפקידיו וסמכויותיו. כאן עולות שאלות רבות, החשובות שבהן: סעיף 7 לחוק מנוסח בצורה מעורפלת למדי: "השירות מופקד על שמירת ביטחון המדינה, סדרי המשטר הדמוקרטי ומוסדותיו, מפני איומי טרור חבלה, חתרנות, ריגול וחשיפת סודות מדינה, וכן יפעל השירות לשמירה וקידום של אינטרסים ממלכתיים חיוניים אחרים לביטחון הלאומי של המדינה". אף אחד מהמונחים הללו אינו מוגדר בפרק ההגדרות שברישא של החוק. אתה מצפה שמישהו יסביר למה הכוונה במונח "סדרי המשטר הדמוקרטי". האם מדובר בתהליך הבחירות? האם הכוונה להפרדת הרשויות או על נושא הממלכתיות? ההגדרה אינה מספיק ברורה.

◀ שאלה שנייה לגבי חלק זה, מתייחסת **למה שאין בחוק**. להזכירם שחלק גדול מהטריגרים שהזכרתי להיווצרות החוק, נגעו לתחום החקירות, ואין בחוק פרק העוסק בחקירות, למעט אזכור אחד כי לשב"כ סמכות לעסוק בחקירות, אך לא מעבר לכך. לעומת זאת יש תלי תלים של מילים על עבודת המבצעים, כניסה לחצרים, תפיסת חפצים וכיוצא באלה.

◀ השאלה השלישית, שבה אני מציע לדון בפעם אחרת, היא הסמכויות העצומות שניתנו לשב"כ כ"אח הגדול" בכל נושא תחום התקשורת.

◆ הפיקוח והבקרה – מעמד המבקר הפנימי, חובות דיווח עיתיות לכנסת, לממשלה וליועץ המשפטי לממשלה וכיוצא באלה. כאן עולה השאלה הכללית של הבקרה והשקיפות המתבקשת (עד כמה שאפשר). האם החוק אכן יוצר איזון בין צורכי הביטחון לבין השקיפות הנדרשת, אל מול גופים ממסדיים או העיתונות? וברשותכם, עוד נושא – דמותו של מבקר השירות. בחוק נקבע ש"ראש הממשלה ימנה

בהתייעצות עם ראש השירות... מבקר בעל רקע וניסיון מתאימים". עד היום, כל המבקרים היו מתוך השירות (אומנם כתפקיד אחרון). האם לזאת הכוונה? האם אדם שמונה על ידי ראש השירות יוכל לצאת נגדו בביקורת נשכנית?

◆ העניין הרביעי בחוק – הוא חשוב ביותר ובו, בין היתר, ההגנות שניתנות לעובדי השב"כ במסגרת מילוי תפקידיהם ולצד זה, המגבלות שיש לעובדים, גם לאחר שירותם. לצערי, בשל מגבלות הזמן לא נוכל להספיק לדון גם בו אף שיש על מה לדון.

דן מרידור, לשעבר חבר כנסת, עורך דין, לשעבר שר המשפטים ושר האוצר, חבר ועדת חוץ וביטחון ויושב הראש שלה, יו"ר ועדת המשנה לתפיסת הביטחון ולשעבר השר הממונה על קהילת המודיעין וסגן ראש הממשלה.

◆ השב"כ חיוני לנו; הוא מציל חיים ולמעשה עושה עבודת קודש (אף שזה ביטוי דתי – הוא נכון). לשב"כ כוח רב כי פעילותו חיונית וחשובה לביטחון האישי שלנו ולביטחון המדינה. השב"כ מטבע בריאתו הוא ארגון חשאי וכאשר יש בידי ארגונים כוח רב והם חשאיים, הדבר עלול לעורר בלבול באשר לשאלות כגון: לאיזו מטרה מפעילים את הכוח והאם המטרה מוצדקת או שלא? אילו שיטות מפעילים כדי להשיג את המטרות?

◆ ובכן, שני הדברים מועדים לכישלון. כאשר אנשים מתוך מערכת הביטחון, חושבים בדרך כלל כשב"כ: "מה אנחנו צריכים?" כאשר עסקתי בשירות, השתדלתי לפעול בשני צידי המתרס. שמענו כאן על ריגול אצל מאיר יערי ז"ל, ריגול בתוך עצמנו וסיפורים נוספים שדורשים מחשבה על שני הצדדים. אתחיל בסיפור שימחיש מדוע כל אחד מאיתנו צריך לחשוב על הנושא משני הצדדים. לפני עשרים שנה לערך, שאל אותי עיתונאי מעריב, משה ז"ק ז"ל, אם קראתי את היומן של משה שרת, שפורסם על ידי בנו. עניתי שלא וז"ק אמר: "תפתח בכרך ג, עמוד כך וכך ותקרא". משה ז"ק היה בעברו איש אצ"ל והכיר את אבי ז"ל, שהיה עורך דין וחבר כנסת ובשנות ה-50 היה מועמד להיות שופט. פתחתי את העמוד המדובר ומצאתי ששרת מספר על כך שעמוס מנור ז"ל (זה שהוזכר קודם כמי שהפסיק את הריגול הפוליטי), הגיע ודיווח על כך שלאחרונה, אליהו מרידור (סבי), הרחיב את פעילותו בסניף תנועת החירות בירושלים, ואחר כך אבי לא מונה לשופט. לכן, כל אחד צריך לחשוב שלא רק אבי ואביו של אבי יערי (נוכח באולם) היו על הכוונת של השב"כ, אלא עוד אנשים ציונים ושומרי חוק. שב"כ מטבע בריאתו יכול להגיע למקומות לא טובים, ואכן, כפי שהוזכר, בן גוריון ז"ל לא עשה הבדלה אמיתית ומשמעותית בין המפלגה והמדינה: מי שלא היה אוהד מפא"י היה יעד של השב"כ – דבר מסוכן מאוד.

◆ בפעם השנייה שנגעתי בשב"כ הייתי מזכיר הממשלה. ב-1982 ו-1984 הכרתי את אברום, וכמו רבים מאיתנו – הערצתי אותו (אף שאני לא אוהב להשתמש במילה "הערצתי"). כל מה שאמר היה אמת לאמיתה ויצחק שמיר ז"ל ומנחם בגין ז"ל קיבלו את דבריו כאמת מוחלטת ללא ויכוח, עד פרשת ה"פוטש" וקו 300. אני זוכר את היום שהוא בא לשמיר אחרי קו 300 ואמר כי "מישה ארנס נתן לי את ההוראה". אלו דברים ששמעתי במו אוזניים. שמיר ביקש ממני לבדוק מול מישה שהיה שר הביטחון ותגובתו הייתה "לא היה ולא נברא, אני חוזר לירושלים!" אחר כך אמר אברום שהוא לא הובן, והבנתי ש"משהו רע קורה פה!". שמיר, בגישתו של איש מודיעין, אמר לי: "אנשי השירות צריכים לדעת לשקר לאויבים, אבל לא לי". עבורי זה היה משבר לא קטן לגבי

השירות. ראיתי מקרוב גם את הנעשה אחרי פרשת ה"פוטש" שבה הואשמו שלושה מראשי השירות, ושלושה אישים – שמעון פרס, ראש הממשלה שמיר ויצחק רבין – התערבו מול היועץ המשפטי יצחק זמיר וביקשו לשכנעו שיניח לשירות.

בפגישות הללו היו כמה אנשים: יצחק שמיר, שמעון פרס, יצחק רבין, דורית בייניש ויהודית צור, שהיו העוזרות שלו, עזריאל נבו, שהיה המזכיר הצבאי של ראש הממשלה, ורשם את תוכן הפגישות. לפי הוראת שמיר, קראתי את כל החומר המודיעיני וראיתי שם את המאבק בין הכוח העצום של ראשי המדינה מול מערכת המשפט והיא המנצחת. הצעתי לאברום להתפטר ושהוא יחד עם גינוסר וורטהיים יעזבו, אחרת יצטרכו לבקש חנינה על רצח. היום זה נשמע מטורף, אבל חזיתי אז את העתיד וההמשך ידוע.

ב־1988 התחלתי את תפקידי כשר המשפטים, כשנה אחרי פרסום דוח לנדאו. היום אפשר לגלות כי השופט משה לנדאו ז"ל היה איש לאומי מאוד, שאביו היה הרופא של האצ"ל בירושלים. הוא היה חבר טוב של הוריי וכן בית אצלנו. השופט משה לנדאו ישב בראש הוועדה שכתבה דברים נוראיים על השיטה של שימוש בכוח אלים וזאת בחשאי, במשך שנים רבות. הוועדה החליטה ש"מה שהיה היה" ולא להעמיד לדין את מי שפעל כך, והכתיבו כללים חדשים לעתיד – "כללי ועדת לנדאו". לדוח היה חלק סודי שעליו לא ניתן לדבר גם היום, אך ניתן לגלות שיש שם קטע שמדבר על גישת ראשי הממשלה השונים לעניין החקירות. מודגש כי יוצא הדופן לחיוב הוא "השמאלני הידוע" מנחם בגין, שעם עלייתו לשלטון, קרא אליו את אברהם אחיטוב ואמר לו כהאי לישנא: "אני אוסר עליו להשתמש באלימות בחקירות!" ואפשר להשתמש רק בתבונת החוקר. לימים, נשיא ארצות הברית לשעבר ג'ימי קרטר התלונן באוזני מר בגין שיש לו ידיעות שמשתמשים בכוח בחקירות. אז בגין קרא לאחיטוב ואמר לו: "אמרתי לך שלא!", והדבר הגיע לעימות בנושא הזה.

בגין כתב ספר נוסף (מלבד "המרד") המספר על החקירות שעבר אצל הסובייטים. הספר נקרא "לילות לבנים" ומוקדש ל"מעונה האלמוני". לבגין הייתה גישה שראתה את שני הצדדים והוא אסר עינויים באיסור חמור. דוח לנדאו קבע מה אסור וקבע כללים לגבי מה שמותר. מכל מקום, הוא אסר עינויים. דיברו על לחץ פיזי מתון, אך לא ארחיב בנושא. הוא ניסה מאוד להגביל את זה למקרים קיצוניים מאוד, ולכן, בתור שר משפטים, ראיתי את המחויבות שלי לדאוג לכך: לתת גיבוי מלא לשירות כשהוא פועל כדין וגם לדאוג שיפעלו כדין. כך במשך כמעט ארבע השנים בהן הייתי שר המשפטים. הדברים לא פורסמו אז, אך יעקב פרי יכול להעיד עליהם וכך יכול היה גם חיים בן עמי ז"ל, שהיה אז ראש אגף החקירות. עסקתי בכך רבות. ראשית, ישבנו עם מטה השירות בשירות, אין ספור ישיבות, על דוח לנדאו, מה מותר ומה אסור, באופן מפורט. שנית, באתי למטה השירות לדון בדברים אלו והשמעתי דברים ברורים. הלכתי לקורסי חוקרים ודיברתי איתם והיו שאמרו שאם יקיימו (את ההוראות החדשות), ייתכן שיהיו הרבה הרוגים והשבתי להם שאכן הדבר ייתכן, אך: "תגיד שזה בגלל! לא אתה אחראי. אני אחראי. יש דברים שלא עושים!".

היה מאבק אמיתי קשה. יום אחד, בדצמבר 1989, הגיע ללשכתי יעקב פרי וביקש לשוחח איתי ועם פרקליטת המדינה דאז, דורית בייניש. הוא סיפר כי עצור בשם חאלד שייח' עלי מת במהלך החקירה בכלא עזה. בייניש ביקשה לדעת מי היו החוקרים וכעבור כמה ימים עדכן פרי כי שני חוקרים בשם א' ו-ש' הודו שהם אחראים

למעשה. השניים עמדו לדין בבית המשפט השלום בירושלים ובעסקת טיעון הודו בגרימת מוות ונשפטו לחצי שנת מאסר.

◀ מייד לאחר מכן הודיע לי פרקליטים, עורך דין דובי וייסגלס, שבכוונתו להגיש בקשת חנינה. אמרתי לו שלא יטרח, כי אין בכוונתי לחון את השניים והם אכן ריצו את עונשם בבית הסוהר. נמאס לנו ה־Talk Double הזה. לא יהיה יותר דבר כזה! כאשר הם הגיעו לכלא, הם החליטו לגלות את האמת וטענו שהם "לקחו על עצמם" את האשמה, אך לא היו היחידים במעשיהם.

◀ בעקבות זאת הקמנו ועדה בראשות המשנה לפרקליטת המדינה רחל סוכר, מבקר השירות חיים חופי וראש אגף בשירות יעקב יניב. לאחר כמה חודשים הם הגישו מסקנותיהם, כשנתיים לאחר דוח לנדאו: איום ונורא! לפחות במתקן החקירות בעזה (באיזורי יהודה ושומרון לא בדקו), המשיכו בשלהם. תוצאות קשות מאוד. הבאתי את הדוח ללנדאו בביתו ותגובתו הייתה "אני מרגיש נבגד" והוסיף "האמנתי להם שהם ישנו וזה לא קרה". לנדאו הלך עם הדוח לשמיר (אליקים רובינשטיין כתב את הפרוטוקול). המאבק הזה נמשך והנושא נדון בבג"ץ ("בג"ץ העינויים") ונפסק בדיוק מה אסור לשב"כ לעשות בזמן חקירה.

◀ לימים, כתב ידידי אריה רוטר מאמר שעניינו בכך שאפשר לחקור גם בלי עינויים. אני חושב כי עלינו לראות תמיד את שני צידי המטבע, גם כי באופן אגואיסטי, כל אחד יכול להיות שם, בעיקר היום, במדינה, כשכבר אינך יודע מה מותר ומה אסור. היום ארגון "שוברים שתיקה" או "בצלם", יכול להיות יעד של השב"כ ואולי הוא אכן כבר יעד כזה. אנחנו צריכים לדעת להגן גם על המדינה וגם על זכויות האזרח. אני מבקש לציין שכבר במקורותינו, כתוב בספר דברים: "כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע". הרמב"ן (רבי משה בן נחמן) מגירונה, הסביר לפני 800 שנה שכאשר אדם מתלבש למלחמה, הוא לובש אכזריות. הוא עושה דברים איומים ונוראיים וצריך להגיד לו "אסור". לכן כתוב שכשתצא למלחמה – יש דברים שלא עושים גם במלחמה. ואני מוסיף עכשיו ואומר: אם תעשה את זה אולי תנצח, אבל אסור! אם תגיד לאיש שאם יעשה ככה וככה, תחתוך לו את היד... אתה לא תחתוך לו את היד ולא תאנוס את אשתו, כי יש דברים שאנחנו לא עושים. מטרת הכללים היא לשמור על האיזון של הערכים שאנחנו רוצים לשמור עליהם וקשה לשמור עליהם. רוב הציבור יהיה בעד שירות ביטחון שמגן עליהם, אבל אתה יודע שאופייה האמיתי של הדמוקרטיה אינו נמדד בפקולטה על הר הצופים, אלא במרתפי החקירות של המשטר. שם, כשהאדם באמת חסר כל יכולת, שם נשמרת הדמוקרטיה.

◀ כשהייתי שר משפטים השקענו בכך, הצוות שלי ואני, זמן רב מאוד, וכשעזבתי את תפקידי, השארתי תיק חפיפה מסודר לשר דוד ליבאי שהיה המחליף שלי. בנוסף לתיק, השארתי עוד שני עמודים על השב"כ והמלצתי לו להמשיך עם זה, להיכנס, לבקר, לבדוק שהם עומדים בפני החוק. זה היה חשוב מאוד בעיניי.

◀ נושא נוסף שארצה לדבר עליו הוא החוק: היעדר חוק הוא אנומליה. גוף כל כך רב־כוח צריך להיות מוסדר בחוק. המוסד, שאין לו עדיין חוק, הוא קצת שונה, כי הוא פועל כמו ה־CIA וה־6MI בחו"ל ושם ישנם חוקים אחרים. אבל השב"כ, שאינו עובד בחו"ל אלא בארץ, תחת החוק הישראלי, הוא עולם אחר. אני חושב שלא נכון במדינה דמוקרטית שיהיה ארגון עם כל כך הרבה כוח שאינו מוסדר בחוק, לרבות האיזונים שהחוק מציב גם

לגבי היעדים והמטרות, המגבלות ודרכי הפיקוח לגבי השימוש בכוח הרב הזה. ברור שהרעיון של חוק השב"כ הוא נכון.

◀ אני רוצה להתייחס לדבריו של חיים קניג, שהקריא את סעיף 7 לחוק, סעיף שלדעתי הוא המרכזי: "ייעודי השירות ותפקידיו". הכותרת מתייחסת לשני דברים: ייעוד ותפקידים והשאלות הן: מה זה **ייעוד**? מה זה **תפקיד**? על פי הכתוב, ייעוד הוא: "השירות מופקד על שמירת ביטחון המדינה ועל סדרי המשטר הדמוקרטי ומוסדותיו מפני איומי טרור, ריגול וחשיפת סודות מדינה". אחר כך נמנים תפקידי השירות, כשעדיין לא ברור מה ההבדל בין "תפקיד" ל"ייעוד". התפקיד הראשון שמופיע בסעיף הוא: "סיכול ומניעה של פעילות בלתי חוקית". כלומר, במה שאינו בלתי חוקי – השב"כ אינו מתעסק. זהו ביטוי שאינו מופיע בחלק הראשון ומתייחס רק לדברים בלתי חוקיים בהם השב"כ אינו מתעסק. וההמשך: "שמטרתה לפגוע בביטחון המדינה, בסדרי המשטר הדמוקרטי או במוסדותיו..." ועוד. מה זה להגן על המדינה מפני פגיעה בסדרי המשטר הדמוקרטי? נניח שיש מפלגה שמציעה (ויש כזאת), שיהיה פה חוק הלכה ולא חוק דמוקרטי. האם צריך לפעול נגדה? צריך לרגל ולבדוק אם הם מטיפים לשלטון הלכה פה? כגון שנשים לא יכולות להעיד בבתי משפט וכדומה, או מפלגה שמציעה לעשות מעשים שלדעתנו, מאוד לא טובים לנו, אבל הם לא פליליים...

◀ הביטוי "חברות", שמופיע אף הוא באותו סעיף לחוק, מטריד אותי מאוד. אינני יודע מהי חברות. אנו יודעים מה זה טרור. יש לזה הגדרה כזו או אחרת, ואנו יודעים גם מהי חבלה. גם את המונח ריגול אנו מכירים, אך מהי חברות? אם מישהו מעוניין לשנות את שיטת המשטר שלנו, נניח לשנות למשטר נשיאותי, או אם הוא רוצה שתהיה כאן מדינה אחרת באופייה... אם הוא לא עושה דברים בלתי חוקיים, האם זה עניין לשירות לעסוק בו? כשהייתי השר הממונה על ענייני מודיעין, עסקתי בשאלה הזאת רבות, יחד עם גופי המודיעין וגם עם השירות. לדוגמה: כיום יש בעולם מאבק של דה-לגיטימציה נגד ישראל. בארץ יש גופים שעוזרים למאבק הזה, לא באופן בלתי חוקי. הם יוצאים נגד חיילים שלחמו, נגד טייסים שהפציצו (הבן שלי הוא כזה). האם צריך לעקוב אחרי גופים כאלה? האם "שוברים שתיקה" הוא יעד לשירות? השירות צריך להתעסק בדברים כאלה? האם זאת חברות, או שאין זו חברות? דעתי היא, ולא ארחיב כי זהו נושא שבהחלט ראוי לדיון, שכל פעולה שהיא לא בלתי חוקית, השב"כ לא צריך לעסוק בה. אם אני מטיף לדברים, ההטפה עצמה היא במסגרת חופש הביטוי וחופש הביטוי צריך להיות מוגן. אם אדם מטיף למשטר מלוכני, או משטר דתי, יהודי או מוסלמי, אם אינו עושה מעשים בלתי חוקיים, איני חושב ששירות הביטחון צריך לרגל אחריו, לבדוק וכדומה. אולי מישהו חושב אחרת וסבור שבהתחלה מדברים ואחר כך הדיבורים הופכים למעשים. לא תעקוב אחריו עכשיו, לא תדע אחר כך... איפה בדיוק הגבול? הנושא הזה נשאר פתוח ולכן לא כל כך אהבתי את העובדה שדברים משמעותיים כמו "מטרות" ו"ייעוד" מוגדרים במילים כל כך כלליות. הכול בפנים, או שום דבר אינו בפנים, וההבנה תלויה בהשקפת העולם האישית או הפוליטית, או מצב רוחו, או כעסו, או שמחתו של המפרש שיכול להיות שופט בבית המשפט, שר או עיתונאי שכותב על כך. זוהי שאלה לא קלה ולפי דעתי, קצת הרחבנו מדי את הביטויים העמומים האלו והיה צריך למקד ולדייק יותר את הניסוח.

◀ שאלת הפיקוח לא פחות מטרידה: ראשית, הפיקוח נכשל. העובדה שוועדת לנדאו מצאה ב-1987 ששנים רבות נהגו לא לומר את האמת (בלשון המעטה) ונעשו דברים שלא ייעשו ואף אחד לא ראה את זה, לא בכנסת, לא במערכת המשפט ובתי המשפט, או ביקורת המדינה, מוכיחה שלכאורה היה פיקוח, אבל הוא לא עבד. אני אומר זאת בכאב לב. הייתי בוועדת חוץ וביטחון ולא ידעתי. ישבתי בוועדת משנה שעוסקת בדברים האלו ולא ידעתי. אני לא בא להאשים אף אחד, אלא רוצה לדבר על איך נכון לבנות מנגנון. אני חושב שאנחנו צריכים לדאוג דווקא בגלל הכוח הרב שיש לשירות ולגופי ביטחון בעולם בכלל ובמיוחד אצלנו, כאשר בגלל מצבנו הביטחוני עדיין לא פסו האיומים וצריך שירות חזק. בעולם המודרני של היום, כשהאיומים מגיעים אליך מכל העולם וגם דרך האינטרנט וארגונים קמים ובאים החל מאלקעידה וכלה בדאע"ש, אני האחרון שיגיד כי השירות מיותר. הוא חיוני, אבל הפיקוח צריך להיות הרבה יותר רציני ועל ידי גופים שונים. הכנסת צריכה לפקח יותר טוב, באמצעות ועדת המשנה לוועדת חוץ וביטחון שהיא ועדה סגורה ולדעתי, אף פעם לא היו הדלפות ממנה. ישבתי בה כחבר, והייתי יושב הראש שלה במשך כמה שנים. גופי השירות כמו המוסד וכמו אמ"ן, בדרך כלל אינם נסגרים בפני הוועדות האלה. אני באתי ותמיד ראיתי פתיחות. אולי מישהו רימה אותי במקום כלשהו, אבל תמיד ראיתי פתיחות, חוץ מהסיפור שסיפרתי כאן שלא ידענו. אם אתה רוצה להיכנס לפרטים ולדעת – אתה תדע, במיוחד היום שאנשים יודעים שלא טוב להסתיר. אני חושב שהוועדה בכנסת צריכה להיכנס "פנימה". הקושי הוא שאם ועדה כזו תפרסם את מעשיה, אף אחד לא ידבר איתה ובצדק. אם יש חברי כנסת מתוך 120 החברים, שמוכנים לעשות דברים ולהקדיש את ימיהם ולילותיהם למהלכים שאף אחד לא ידע עליהם, הם יעשו זאת; אך אם רוצים לקבל תמורה בעיתון, לא תהיה ועדה. זו דילמה קשה.

◀ גוף נוסף שצריך לפקח על השירות, על פי החוק, הוא מבקר הפנים של השירות שצריך לחזק את מעמדו. וגוף שלישי הוא מבקר המדינה, שרק בשנים האחרונות החל לבקר את השירות וטוב שכך. גוף רביעי הוא מערכת המשפט: בין אם הפרקליטות או היועץ המשפטי, מפני שאצלנו מקובל שהיועץ המשפטי לממשלה (שמגר התייחס לזה בדוח שלו וכך הוא קבע) הוא האיש שקובע לממשלה מה החוק, מה גדר הסמכות שלה. זה אמור לגבי שר התחבורה, שר הביטחון וגם שירות הביטחון. אף אחד מהם לא נולד עם כוח. החוק נותן להם כוח ואת החוק ואת המשמעות לחוק מפרש היועץ המשפטי והוא זה שצריך לקבוע מה מותר ומה אסור.

◀ לא אהבתי את העמדה שהייתה ונשארה קצת עמומה בבג"ץ העינויים. השופט אליקים רובינשטיין נקט עמדה כי יש דברים שאנחנו לא נגיד במפורש "לא", אלא נחכה שישאלו אותנו אם מותר או אסור. אל תגיד "תעשו ואחר כך נבדוק". המשפטן צריך לקחת אחריות בזמן אמת ולהגיד דברו – לכאן או לכאן. ולכן, לדעתי, יותר משפטנים צריכים להיכנס לעומק ולבדוק את המהות – לעבוד על המגבלות ולדעת שהן חיוניות לנו כחברה, כממטר וכמערכת משפטית. גם אם עושים דברים בעלי הצדקה (או לא), צריך לתת הגנה מלאה או לאסור מראש. זוהי כמובן, עבודתה של המערכת הממשלתית, הפרקליטות ומעל כולן – בית המשפט העליון.

◀ בית המשפט, כאשר הוא יודע, לא צריך להירתע מלעסוק בנושא. הרי זו אינה שאלה פשוטה כי הוא לא תמיד יודע, לא תמיד מגיעים אליו. שנים רבות, כשהיו דיונים כאלו, למשל, ב"משפטי זוטא" לגבי הודאות של נאשם שטוען שעינו אותו, הניח בית המשפט שהשוטר הוא איש הגון ואינו משקר ואילו האסיר משקר. היום, גם

במשטרה וגם במקרים שבטיפול השב"כ, צריך לשקול את הדברים ביתר רצינות, כי בוועדות חקירה מסתבר שלא תמיד זה נכון. צריכים ליצור מערכת שלא תקצץ את הכוח החיוני לשב"כ אך בפירוש תגביל את השימוש בו. גם את היעדים, כגון לגבי המושג "חתרנות" שהוא מושג מאוד בעייתי: האם פרופסורים באוניברסיטה שצועקים (ובעיניי זה מזעזע!) בעד החרם על ישראל, האם הם חתרנים? זאת אינה עבירה על החוק, אז האם השב"כ צריך להתעסק בזה? אני חושב שלא. אנשי השירות לא צריכים לפעול בתוך התאים של המפלגות מימין או משמאל, לכן אי אפשר לפטור זאת באמירה אחת, אלא זה מטבעו מאבק מתמשך. אנשים שיש להם כוח – שר, ראש השב"כ, איש צבא או אף ראש חברה כלכלית – כשאין מגבלה, הם לא תמיד משתמשים בכוח ליעדים הנכונים ולא תמיד בדרך הנכונה. המערכת, כדי לשמור על אופי המדינה וערכיה, צריכה לשמור ולקיים מערכת טובה של פיקוח ואכיפה.

אריה רוטר, עורך דין, לשעבר ראש האגף לייעוץ משפטי בשב"כ

◀ היו לי הזכות והכבוד ללוות את חקיקת חוק השב"כ מהיוזמה הראשונה ומהרעיון הראשון של שבתאי זיו שבעקבות ועדת לנדאו מונה לראש האגף הראשון לייעוץ משפטי. שבתאי הגיע לשירות באפריל 1988 והחל לגייס צוות ואני ביניהם. באוקטובר 1988 הגעתי לשירות וכבר בפגישות הראשונות, כשהוא על הכורסה ומעשן מקטרת ריחנית, הוא העלה את הצורך בחקיקה. אומנם זה היה אחד התוצרים של ועדת לנדאו, אך באותה תקופה חוקי חוקים דומים במקומות שונים בעולם, כמו בשירות הביטחון הבריטי, בקנדה, אוסטרליה ואיטליה, כך שהיה על מה להתבסס. שבתאי העלה את רעיונותיו בפני יעקב פרי, ראש השירות, וזה נתן מייד אור ירוק ואפשר לנו להתחיל את תהליך הבדיקה, עם השופט משה שלגי ז"ל שהצטרף לצוות. העבודה הייתה בשלבים ותוך כדי העבודה התמנו במטה השירות צוותים שעסקו בנושא הזה ושתרמו להבנה טובה של השירות שהיה בשלב מעבר: מה הוא עכשיו ולכן הוא צריך להגיע.

אני מבקש להביא את נקודת המבט של אדם, יחסית זוטר, שמתחיל ובהמשך מלווה את תהליך החקיקה לכל אורכו.

◀ כמה תובנות עיקריות:

◆ החוק אינו תחליף לערכים, לתרבות ארגונית או לערכי יסוד. איננו הולכים לאורו של החוק – החוק הולך לאורנו. אנחנו חיים על פי ערכי יסוד, על פי חינוך, על פי מושגים בסיסיים שכל אדם מביא איתו – או שיש או שאין. החוק אינו יכול להיות מפורט מדי ובעל סעיפים ותקנות עד בלי סוף. אל לנו להשלול את עצמנו כי החוק הוא תחליף לכל בעיה.

◆ לדעתי, ההסתברות שפרשת קו 300 תקרה שוב, היא נמוכה, אבל קיימת. אם אכן זה יקרה, זה לא יישמר בסוד שנתיים (כמו שקרה ב־1984–1986) אלא סביר להניח שזה ייחשף מוקדם יותר, בשל השקיפות, הבקרה, שקיפות רבה יותר מול מערכת המשפט וכיוצא באלה. כשהייתי מדרך במכללה לביטחון לאומי, עודדו אותנו לכתוב. בשנת 2010 פרסמתי חוברת שזמינה להורדה מהאינטרנט ובה פירוט של כל התהליך, מתחילתו ועד סופו, כפי שגם לימדתי בקורס באוניברסיטה – 13 מפגשים על תהליך החקיקה.

◆ כעובד מדינה ממושמע, העברתי את כל מה שכתבתי לצנזורה ולשירות. הצנזורה הצבאית אישרה לי תוך יומיים, ובשירות הקימו ועדה לבדיקה וראש השירות, יובל דיסקין, לא אישר את פרסום החוברת. גם בפגישה עם דיסקין הוא סירב לאשר. בסופו של דבר, יום לפני הדיון ב"ועדת שרים", הפרסום אושר. סיפור זה מלמד כי למרות תרבות ארגונית וייעוץ משפטי, בסופו של דבר, זו החלטה של אדם אחד.

◆ המעגל השני נוגע לאופי הארגון: כשהגעתי לשירות ב־1988 מצאתי ארגון מופתי: הכול מתוקתק, מדויק, חרוץ וממושמע. החלטה שמתקבלת – מתבצעת עוד באותו היום. אבל מבחינה ערכית, הארגון היה בסיטואציה קשה וכאיש צעיר וזוטר יחסית, לא ידעתי להעריך זאת אז.

◆ ב־1986 קבע לראשונה בית המשפט העליון (פסק דין ברזילי), שאף ארגון ממלכתי, חשוב ככל שיהיה, אינו עומד מעל החוק. החוק אינו מתאים לכם? תקנו את החוק, אבל אין מצב שמישהו חורג מהחוק. כיום הדבר נראה לנו מובן מאליו, אך בזמנו, אנשים מכובדים רבים, כולל פרופסורים, קבעו ואמרו שאומנם יש שלטון חוק, אבל לפעמים המדינאים וקברניטי המדינה נמצאים בסיטואציה שהם אינם יכולים לשמור על החוק במאת האחוזים. שופטת בית המשפט העליון דאז, מרים בן פורת ז"ל, כתבה על כך פרק יפה בפסק דין ברזילי.

◆ ב־1988 אנחנו כבר בתקופת תפר. מה שהיה – הוא לא מה שיהיה. צריך להסתכל ולראות מה אפשר לעשות. זיהיתי שהמשבר שלאחר פרשת קו 300, לא עזב את השירות, גם מול הפרקליטות וגם מתוך הבעיות הפנימיות. המטה היה מסוכסך, גם משום שהיה זה מטה בתקופה של מעבר. ראובן חזק הרצה על הדור הקודם וסיפר על "דיוני אוטובוס". הוא התייחס לתקופת הביניים בשנים 1984–1986, שבה לדבריו, התנהלו בשירות דיונים, כשהאוטובוס של קו 300 נמצא בתת־המודע. כשדיברנו על לוגיסטיקה – חשבנו על האוטובוס; כשדיברנו על כוח אדם – חשבנו על האוטובוס. כלומר, אף דיון לא היה ענייני, ואי־אפשר היה להתעלם מ"הפיל שבחדר". אי־אפשר לנהל ארגון תחת סוד כזה, או תחת שקר מוסכם וזו מציאות קשה מאוד. בסוף שנות ה־80 היינו עדיין בתקופת המעבר הזו וברקע קרו דברים נוספים: העצור עוואד חמדאן מת במתקן החקירות בג'נין, תוך כדי עבודתה של ועדת לנדאו; העצור חאלד שייח עלי מת במתקן החקירות בעזה, ובהמשך הוקמה "ועדת סוכר". מטה השירות היה צריך להוביל שינוי. סיפור לגמרי לא פשוט.

◆ לפי דעתי, התהליך הממושך שהשירות עבר עד סוף 1994, כשהמקל הועבר למשרד המשפטים, היה בבחינת "ריפוי". אנשים התחילו להבין את הגישה המשפטית והתחילו לשאול שאלות. הגישה עד אז הייתה שהשירות הוא ארגון ותיק מאוד, עם תפיסות עבודה מוצלחות, לאורך שנים, ואם 40 שנה זה הצליח בלי חוק, למה צריך חוק. התהליך המשפטי הזה היה בעצם תהליך סוציולוגי ופסיכולוגי של גיוס בכירי שירות, שרוצים להיות חלק מהתהליך, לשאול שאלות ולענות עליהן ולהבין את כללי המשחק. הדימוי שאני מרבה להשתמש בו לגבי השירות הוא "צוללת גרעינית" שיורדת מתחת לפני המים לחצי שנה ושוכחת להעלות פריסקופ. זו הייתה הבעיה של השירות לפני פרשת קו 300. היום, כך אני מקווה,

הפריסקופים עולים באופן תדיר, כי הארגון חייב להסתכל מסביב. הוא חייב להסתכל על התקשורת, להסתכל על מערכת המשפט, חייב לקבל את האיזון החוזר מכל הגורמים התומכים שסביבו.

◆ לגבי הבעיות שהיו בתהליך החקיקה – אין חקיקה מושלמת וחקיקה מטבע הדברים ניתנת לפרשנות. כבר בעת ההיא היה ברור שלאחר חקיקת חוק היסוד ב־1992, יש כמה דברים שימנעו את הפעילות ועבודת השירות: ראשית, החיפוש הסמויים שהיו אז במה שנקרא "שטח אפור" והיום כל אחד מבין שמדובר בשטח שחור משחור והיה צריך להסדיר את זה. שנית, סינון הביטחון שמהווה פגיעה משמעותית בחופש העיסוק, והנקודה השלישית הייתה מנדט השירות בתחום החקירות. היו כמה סוגיות כבדות משקל על הפרק שהיה צריך לתת להן פתרון והתהליך של החקיקה והליבון סייע לחשוף נושאים כאלו.

◆ אמצעי חקירה לא הטרדו אותי, משום שלגבי אמצעי החקירה, היה לפחות מסמך אחד שעשה בזה סדר, אם כי אחר כך שיבשו את המסמך ופירשו אותו כך או אחרת. היה דוח לנדאו וזו הייתה קונספציה משפטית, מנומקת היטב, שקרסה אחרי 12 שנה. השופט דורנר הייתה בהרכב השופטים שזרק את הקונספציה לפח האשפה של ההיסטוריה. התוצאה היטיבה לשירות.

◆ גם אחד ממנהלי השירות שלימים הפך להיות בכיר מאוד, היה בעבר נגד החקיקה כי חשש מהחשיפה, אבל היום הוא מרגיש שהשירות רכש לגיטימציה. העיתונאי אמנון אברמוביץ' כתב שהארגון הזה מחפש לגיטימציה, ואני חושב שהחקיקה היא זו שהביאה לו את הלגיטימציה.

◆ בראייה של 15 שנה לאחור, סעיף 9 שהיה בהצעת חוק השב"כ ועסק בחקירות, לא נכלל בחוק. היה הסדר עם המשפטנים שהוא יוכנס בחוק למניעת טרור, אך זה לא קרה. האם נכון היה לא להכליל את הסעיף הזה בחוק השב"כ, כי גם היום, 15 שנה לאחר מכן, נושא החקירות אינו מוסדר בחקיקה?

◆ מבחינה טכנית, הסעיף שמתייחס לחקירות נוצר במסגרת הצעת החוק ב־1997-1998 ונקרא סעיף 9. הסעיף נכתב כ"פעולת ראוי" לעקרון "ההגנה". ועדת לנדאו דיברה על "הגנת הצורך" כהגנה. יזמנו את סעיף 9 כ"סעיף מסמך". דהיינו שבנסיבות של צורך, לחוקר תהיה סמכות. מבחינה ערכית זה נכון, כי המצב הקיים שבו חוקרים הם בבחינת עבריינים, עד שמישהו סולח להם וסוגר להם את התיק – הוא מצב לא תקין.

◆ ההתלבטות הייתה שמא סעיף זה יתקע את החקיקה, וגם יש עוד גופים שחוקרים – אמ"ן וגופי חקירה נוספים. מכאן עלה הרעיון להעביר את סעיף 9 לפקודת מניעת הטרור. הטריגר הנוסף היה בעקבות הבג"ץ של 6 בספטמבר 1999 כשכל הקונספציה של ועדת לנדאו קרסה והרעיון היה ללכת לכיוון של חקיקה. עבדנו בצוות שבו היו חברים: מני מזוז, רחל סוכר, שיינקמן ואני. כתבנו דוח רציני, אך לא יצאה ממנו חקיקה: כאשר הנושא פורסם בתקשורת, הוזמנו נציגי ישראל בעולם לשרי החוץ במחאה, ואהוד ברק, ראש הממשלה בזמנו, הודיע לעמי איילון כי החקיקה תופסק מיידית וכך נשאר המצב עד היום. אנחנו חיים על פי התווך הצר שהשאיר פסק הדין מ־1999. אפשר להסתדר גם ללא חקיקה, אך אליקים רובינשטיין, איתו התווכחנו בזמנו, לא קיבל את דעתנו וכך המצב מאז.

דליה דורנר, שופטת בית המשפט העליון בדימוס

◀ על חשיבות שלטון החוק, מיותר להכביר מילים. שירות הביטחון צריך חוק כדי לאזן בין צורכי הביטחון, החשובים מאוד, לבין ההגנה על המשטר הדמוקרטי, לא מפני "חתרנות", אלא למען היכולת להתבטא ולהפגין דעות. דן מרידור אמר כי כל הסמכויות צריכות להיות מעוגנות בחוק. כבר בשנת 1981 כתב כבוד השופט חיים כהן ז"ל את הדברים האלה: "ומה נשתנתה לחימת המדינה מלחימת אויביה? שזו נלחמת תוך כדי שמירת החוק, ואלה נלחמים תוך כדי הפרת החוק. עוצמתה המוסרית וצדקתה העניינית של לחימת השלטונות, תלויה כל כולה בשמירתם על חוקי המדינה. בויתור על עוצמתה ועל צדקתה זו של לחימתה משרתים השלטונות את מטרות האויב. הנשק המוסרי אינו נופל בחשיבותו מכל נשק אחר ואולי עולה עליו ואין לך נשק מוסרי יעיל משלטון החוק. מוטב שידע כל מי שצריך לדעת ששלטון החוק בישראל לעולם לא ייכנע לאויביה".

◀ ומה יהיה החוק? מה יהיה כתוב בחוק? מה מרשה החוק? נשאלה כאן השאלה מדוע בעצם החוק אינו מתייחס ל"חקירה", שזה עיקר הסיפור. זאת מפני ששירות הביטחון פועל בחשכה, בתוך המדינה, ואוסף מידע ומודיעין ובודק כך ואחרת. אומנם החוק חוקק, אבל מאז 1967 נחקרו על ידי אנשי השירות עשרות אלפי אנשים, ועניין החקירה הוא תחום מרכזי וחיוני בפעילות השירות. אז איך אפשר לכתוב חוק בלי להתייחס לנושא הזה, בלי לתת אינדיקציה בחוק, לאנשים הצעירים שעוסקים בדבר הזה?

◀ כאשר כל הפרשה נחשפה במסגרת ועדת לנדאו, התברר שבמשך שנים ארוכות, התייצבו אנשי השירות הצעירים בפני בית המשפט במדינת ישראל ושיקרו. ובית המשפט האמין להם. אני האמנתי להם, משום שהיו בחורים מצוינים ממיטב הנוער ואם הם אמרו לי – הייתי שקטה.

◀ היו לי אינדיקציות, כאשר היו כמה מקרים בהם הורשעו אנשים, ואחר כך באו ואמרו "סליחה טעות וצריך לזכות אותו". אבל יש תופעה של הודאות שווא, גם אם לא משתמשים בעינויים, כמו בפרשת נאפסו. אפילו מוטה קרמניצר, שהיום פרופסור ובכיר במכון לדמוקרטיה ובזמנו היה שופט צבאי במשפט, רומה. וזה היה המצב לאורך שנים.

◀ מסגרת חוקית היא דבר טוב, כי היא שומרת עלינו, שלא ניסחף ברצון להצליח בתפקידנו. אנחנו זקוקים למסגרת חוקית וחוקתית שתאמר לנו ולכם, מה מותר ומה אסור. ועדת לנדאו הציעה, והדבר הגיע גם לבית המשפט העליון ועלה גם כהצעת חוק על שולחן הכנסת ב־1998, אבל פסק הדין במשפט של הוועד נגד העינויים, נגד ממשלת ישראל, ניתן בספטמבר 1999 – פחות משנה לאחר שהוגשה הצעת החוק – ואומר כך: אתם חוקרים ואתם משתמשים באמצעים פיזיים, כגון: טלטולים, מניעת שינה, קשירות מכאיבות ועוד כמה אמצעים, שבית המשפט אמר שזה חלק מחקירה רגילה – וזה בסדר, אך מאידך גיסא, אמצעים אלו שמנתי כאן, אין לחוקר סמכות להשתמש בהם! בית המשפט שאל האם החוק מאפשר לפעול כך, האם בכלל צריך חוק שמאפשר להשתמש באמצעים שפוגעים באדם, בזכויות האדם. אלו דברים בסיסיים, שהרי אין זכות שהיא מוחלטת. יש לנו זכות לחירות וכשאנו שולחים אנשים לכלא, או חוקרים אנשים, אנחנו פוגעים בזכות זו, אך זאת על פי חוק.

◀ אחרי שחוקק "חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו" המדגיש שאין לפגוע בזכויות שבחוק היסוד אלא בחוק, היה צריך לצאת חוק לאנשי שירותי הביטחון החוקרים. "מניין סמכות החקירה?" שאל בית המשפט העליון ואז הסתבר שהבריטים השאירו לנו את פקודת הפרוצדורה הפלילית המאפשרת לשר המשפטים להוציא הסמכה לחקירה, למי שהוא חושב לנכון. הוא אכן הוציא רשימה שבה העניק סמכויות לחוקרי השב"כ, אך בית המשפט אומר שסמכויות חקירה אלו אינן כוללות את האמצעים שמניתי לעיל. עלתה השאלה על סמך מה החוקרים עושים את זה, והתשובה הייתה: "ועדת לנדאו" שהממשלה אישרה.

◀ לנדאו אמר שצריך לחקור, כי זה חיוני ולאור הצרכים שהוא שמע, אפשר להשתמש באמצעים מתונים שהופיעו ברשימה. אך מאין הסמכות לאפשר דבר כזה? תשובתו הייתה שיש בחוק הפלילי הגנה של "צורך", סייג של "צורך". כלומר כשאדם עובר עבירה, כגון הורג אדם, או מכה אדם, הדבר לא ייחשב כעבירה, אם יש סייג של "צורך". כלומר: "עשיתי זאת מתוך הגנה על סכנה מיידית לחיים, לגוף ולרכוש..." ובתנאי שלא הייתה דרך אחרת. בית המשפט העליון, בהרכב רחב ופה אחד, קבע שאי־אפשר על סמך הסייג, לבנות "בירוקרטיה של עינויים" או פגיעה תוך שימוש באמצעים פיזיים, בלשון נקייה. הרעיון של "סייג" הוא שבוצע מעשה שעל פניו הוא עבירה, ובנסיבות מסוימות אין מעמידים את האדם לדין כי הוא מוגן מפני העבירה הזאת. אי־אפשר למדוד מראש, ולפי לנדאו לא רק שהייתה "בירוקרטיה", אלא שהוא גם שאל מי ייתן את האישור. דרגה אחת תיתן אישור לאמצעי מסוים ודרגה עליונה יותר תיתן אישור לטלטולים וכולי. זאת בירוקרטיה.

◀ הסייג הזה אינו יכול לשאת על כתפיו סמכות שכזאת, אבל חוק כן יכול לתת סמכות. בית המשפט העליון אמר כי הממשלה אינה יכולה להחליט על כך, אף שיש לה סמכות שירותית, אבל לעניין מסוג זה הממשלה אינה יכולה להשתמש בסמכות שירותית. יש עניין של הפרדת רשויות ועניין כזה נוגע לכנסת, שצריכה לשבת ולקחת אחריות, שתגיד מה כן ומה לא. אין כאן עניין של סייג מהמשפט הפלילי.

◀ לדעתי, לא יעשו את זה אף פעם, כי הדברים האלו אינם מתקבלים על הדעת. אומנם הנשיא האמריקאי הנוכחי אמר שהוא בעד איומים. אולי הוא יכול לעשות שם הכול, אבל במדינה שלנו, הקטנה, לדעתי, לא יזנו את מערכת המשפט כדי שיינתנו אישורים לפעילויות שהן נגד החוקים של מדינת ישראל, בניגוד לחוק כבוד האדם וחירותו. אין סמכות כזאת והכנסת אינה רוצה לתת סמכות. זאת הקביעה של בית המשפט העליון.

◀ אהרון ברק סיפר בזמנו, שאחרי שניתן פסק הדין, אמר לו ראש אגף החקירות, שדווקא בעקבות פסק הדין פיתחו החוקרים שיטות חקירה והגיעו להצלחות רבות. קצין בכיר מאוד, שקשור למערכת שלכם, אמר לי שאין לו שום בעיה להשתמש באמצעים כאלו ואחרים, כדי לגרום לאנשים להגיד מה שהוא רוצה, אבל השאלה היא האם נכון לעשות זאת.

◀ פסק הדין של בית המשפט העליון קבע שהמצב הקיים הוא בלתי חוקי, שאין לשב"כ סמכות לעשות זאת, ואם יש מקרה ספציפי, העניין ייבדק. מה שצריך לעשות, מכוח הפרדת הרשויות – זה עניין של הכנסת. בכך הסתיים פסק הדין. הכדור עבר למגרש של הכנסת ועד היום הזה, לא נעשה דבר.

◀ החוק הזה, חסר בו העיקר, המטרה לשמה נולד. שבתאי זיו הגיע לשמש בשב"כ כיועץ משפטי, אחרי הסקנדל הגדול של החקירות, שממנו התחיל כל העניין. החוק הזה נדרש וחשבו עליו בגלל החקירות ואם זו

התוצאה – היא מאכזבת. אם מחוקקים חוק שכזה, צריך לפקח עליו, כפי שאמר דן מרידור. הוא צריך להיות מדויק ולא לכתוב דברים חסרי משמעות. כתוב: "כן יפעל השירות לשמירה ולקידום של אינטרסים ממלכתיים חיוניים אחרים". אני הייתי שופטת 30 שנה, ואיני מבינה למה הכוונה. אז איך אתם תדעו? "לביטחון הלאומי של המדינה והכול כפי שתקבע הממשלה ובכפוף לכל דין". אפילו שופט גאון לא ידע שום דבר וגם אתם לא, אף שהחוק הוא בשבילכם ולא בשבילי. להגיע לבית המשפט זה פתולוגיה ולא חיי היומיום. ואם כל זה לא מספיק, מותר לממשלה להוסיף "כל פעילות בתחום אחר, באישור ועדת הכנסת לענייני השירות". זו הרי קואליציה "שנועדה לשמור או לקדם אינטרסים ממלכתיים חיוניים לביטחון הלאומי של המדינה". אם כבר מחוקקים חוק חיוני, הוא צריך להיות בהיר ולתת הנחיות מדויקות לשירות כך שאם יבקשו ממנו לעשות משהו, הוא צריך לדעת להגיד אם הוא עושה את זה או לא – אם זה על פי חוק או לא. כך יוכל ראש השירות להגן על החבר'ה שלו.

◀ הרעיון שהממשלה יכולה עוד להוסיף הוא שלילי. הרי אלו פוליטיקאים, ואף כי אני סומכת עליהם והם אנשים מצוינים שרוצים לנהל את המדינה, אל לנו לשכוח שיש להם גם אינטרסים פוליטיים. אפילו לבן-גוריון, שעל חשיבותו אין עוררין, היו עניינים עם מפ"ם והיה לו שירות ביטחון בכיס, וזה לא דבר טוב.

◀ סעיף 4 בחוק אוסר, לאור הניסיון, לקבל משימה עם היבטים פוליטיים או מפלגתיים, אבל אין איסור לחקור מפלגות בשביל אינטרס לאומי וכולי.

◀ לסיכום, החוק עמום. הוא הושפע מהחוק האנגלי, שבעצמו ספג ביקורת רצינית. במדינות אחרות מסבירים שחוק כזה צריך להיות ספציפי מאוד, כדי שיוכל לתת הדרכה נכונה, לאפשר הגנה על ביטחון ולא לאפשר שימוש בכלי הזה, למטרות לא לו. הסיבה היא האנשים: הם יכולים להיות מצוינים, אבל הם א) רוצים להצליח (וב) הוא כלי עם המון סמכויות ומכיוון שהארגון פועל בחשאיות זה מחייב פיקוח.

◀ אתייחס לעוד נושא בחקירות. יש מנגנון לבדיקת תלונות של נחקרים. בתחילה ישב שם איש שב"כ והחליטו שישב שם איש ממשד המשפטים וייתן חוות דעת לפרקליטות, האם יש ממש בתלונת הנחקר. לפי מה שקראתי באינטרנט – ואיני יודעת אם זה מדויק – יש כמות די גדולה של תלונות שפשוט נשאר ללא תשובה וזה לדעתי בעייתי ומדאיג.